

SOCIĀLAIS NODROŠINĀJUMS CITĀS EIROPAS SAVIENĪBAS DALĪBVALSTĪS

Sociālā nodrošinājuma koordinācija atvieglo personu brīvu pārvietošanos ES teritorijā. 2010. gadā tika veikta fundamentāla tiesību aktu reforma šajā jomā, tos papildinot ar jauniem tiesību aktiem mobilo darba ņēmēju tiesību aizsardzības uzlabošanai. Komisija 2016. gadā darbaspēka mobilitātes paketē iekļāva priekšlikumus, lai turpinātu reformēt sistēmu un to pielāgotu mūsdienu ekonomiskajai un sociālajai realitātei Savienībā.

JURIDISKAIS PAMATS

[Līguma par Eiropas Savienības darbību \(LESD\)](#) 48. un 352. pants.

MĒRĶI

Romas līgumā izvirzītais pamatprincips ir šķēršļu novēršana personu pārvietošanās brīvībai starp dalībvalstīm ([2.1.5.](#)). Lai to panāktu, sociālā nodrošinājuma pasākumiem ir jāgarantē, ka ES pilsoņi, kuri strādā un dzīvo dalībvalstī, kas nav viņu pastāvīgās dzīvesvietas dalībvalsts, nezaudē daļu vai visas sociālā nodrošinājuma tiesības.

SASNIEGUMI

Padome 1958. gadā pieņēma divas regulas par migrējošo darba ņēmēju sociālo nodrošinājumu, kuras vēlāk tika aizstātas ar [Regulu \(EEK\) Nr. 1408/71](#). Ar Eiropas Ekonomikas zonas (EEZ) līgumu šis sociālais nodrošinājums tiek attiecināts arī uz Islandes, Lihtenšteinas un Norvēģijas valstspiederīgajiem, savukārt ar nolīgumu starp ES un Šveici to attiecina uz Šveices valstspiederīgajiem. To personu tiesības, uz kurām attiecas starp ES un Apvienoto Karalisti noslēgtais izstāšanās līgums, joprojām tiek aizsargātas arī periodā pēc *Brexit*. Pārējo personu sociālā nodrošinājuma koordinēšanu starp ES un Apvienoto Karalisti reglamentē attiecīgais Tirdzniecības un sadarbības nolīguma protokols.

Ar [Regulu \(EK\) Nr. 883/2004](#) (koordinācijas regula) 2004. gadā atcēla Regulu (EEK) Nr. 1408/71, lai gan minētā regula turpina būt spēkā attiecībā uz dažiem Kopienas tiesību aktiem un nolīgumiem, kuros ES joprojām ir līgumslēdzēja puse. Būtiska sistēmas reforma tika veikta 2010. gadā, pieņemot “modernizēto koordinācijas paketi” – [Regulu \(EK\) Nr. 988/2009](#) un īstenojot [Regulu \(EK\) Nr. 987/2009](#).

A. Četri galvenie principi

Ikviens dalībvalsts var neatkarīgi veidot savu sociālā nodrošinājuma sistēmu, proti, valstu sociālā nodrošinājuma sistēmas netiek aizstātas ar vienotu Eiropas sistēmu. Parasti sociālo nodrošinājumu garantē nodarbinātības valsts vai, ja attiecīgā persona nav nodarbināta, dzīvesvietas valsts. Ja ir iesaistītas divas vai vairākas valstis, koordinācijas regulā ir noteikts, kura valsts nodrošina apdrošināšanas segumu attiecīgajam ES pilsonim. Regulas pamatā ir četri galvenie principi:

1. Vienlīdzīga attieksme (4. un 5. pants)

Citu dalībvalstu darba ņēmējiem un pašnodarbinātām personām ir tādas pašas tiesības un pienākumi kā uzņēmējvalsts valstspiederīgajiem. Tiesības uz vienlīdzīgu attieksmi bez jebkādiem nosacījumiem attiecas uz jebkuru citas dalībvalsts darba ņēmēju vai pašnodarbināto personu, kas ir noteiktu laiku nodzīvojusi uzņēmējvalstī.

2. Summēšana (6. pants)

Šis princips nodrošina, ka, aprēķinot pabalstus, tiek ņemti vērā iepriekšējie apdrošināšanas, darba vai uzturēšanās periodi citās valstīs. Ja, piemēram, valsts tiesību aktos ir noteikts, ka darba ņēmējam ir jābūt apdrošinātam vai nodarbinātam noteiktu laikposmu, pirms viņš ir tiesīgs saņemt atsevišķus pabalstus, tad summēšanas princips paredz, ka kompetentajai dalībvalstij jāņem vērā citā dalībvalstī noslēgti apdrošināšanas un darba periodi.

3. Vienu piemērojamo tiesību aktu princips (10. pants un 11. panta 1. punkts)

Ar šo principu novērš to, ka tiesības uz pārvietošanās brīvību varētu ļaut personai saņemt nepamatotas priekšrocības. Uz katru saņēmēju attiecas tikai vienas valsts tiesību akti, un saņēmēji veic iemaksas tikai vienā valstī.

4. Pārvedamība (7. pants)

Šis princips dod iespēju sociālā nodrošinājuma pabalstus maksāt visā ES un aizliedz dalībvalstīm pabalstus attiecināt tikai uz tām personām, kas pastāvīgi dzīvo attiecīgajā valstī. Tomēr tas neattiecas uz visiem sociālā nodrošinājuma pabalstiem, jo, piemēram, uz bezdarbnieka pabalstiem, attiecas paši noteikumi.

B. Personas, uz kurām attiecas regula

Sākotnēji Regula (EEK) Nr. 1408/71 attiecās tikai uz darba ņēmējiem, bet no 1982. gada tās darbības joma tika paplašināta arī attiecībā uz pašnodarbinātām personām. Tā attiecās arī uz darba ņēmēju un pašnodarbināto personu ģimenes locekļiem un apgādājamiem, kā arī uz bezvalstniekiem un bēgļiem. Tās darbības jomu pakāpeniski paplašināja arī 1998. gadā, lai valsts civildienesta ierēdņiem garantētu ar pārējiem iedzīvotājiem vienlīdzīgus apstākļus attiecībā uz vispārējām tiesībām uz pensiju, 1999. gadā, lai iekļautu visas apdrošinātās personas, jo īpaši studentus un personas, kas nestrādā algotu darbu, un 2003. gadā, lai aptvertu tos trešo valstu valstspiederīgos, kuri likumīgi uzturas ES.

Ar jaunāko tiesību aktu – [Regulu \(ES\) Nr. 1231/2010](#) – paplašināja tās piemērošanas jomu attiecībā uz trešo valstu valstspiederīgajiem, kuri likumīgi dzīvo ES un atrodas

pārrobežu situācijā, un viņu ģimenes locekļiem, kā arī mirušas personas tuviniekiem, ja viņi arī atrodas ES.

Tā attiecas arī uz pārrobežu darba ņēmējiem, kas ir darbinieki vai pašnodarbinātas personas vienā dalībvalstī, bet dzīvo citā, kur viņi parasti atgriežas katru dienu vai vismaz reizi nedēļā.

Norīkotie darba ņēmēji ir izņēmums, jo viņi ir nosūtīti veikt pagaidu darbu un sociālā nodrošinājuma ziņā joprojām ir apdrošināti savā piederības dalībvalstī uz laiku, kas nepārsniedz 24 mēnešus ([2.1.13.](#)). Veselības aprūpes pabalstus natūrā var saņemt tikai dzīvesvietas dalībvalstī.

C. Pabalsti, uz kuriem attiecas regula

Regulas (EK) Nr. 883/2004 3. pantā ir uzskaitīti attiecināmie sociālā nodrošinājuma pabalsti:

- slimības pabalsti;
- maternitātes un līdzvērtīgi paternitātes pabalsti;
- invaliditātes pabalsti;
- vecuma pabalsti;
- pabalsti apgādnieka nāves gadījumā;
- pabalsti ar darbu saistītos nelaimes gadījumos un arodslimību gadījumā;
- apbedīšanas pabalsti;
- bezdarbnieku pabalsti;
- pirmspensijas pabalsti;
- ģimenes pabalsti;
- daži īpaši no iemaksām neatkarīgi naudas pabalsti (70. pants).

D. Sistēmas modernizācija

Kopš 1971. gada tiesību akti par sociālā nodrošinājuma koordinēšanu ir vairākkārt grozīti, lai ņemtu vērā norises ES līmenī, izmaiņas tiesību aktos valsts līmenī un Eiropas Savienības Tiesas (EST) judikatūru.

1. Eiropas veselības apdrošināšanas karte

Kopš 2006. gada Eiropas Savienības pilsoņi, ceļojot EEZ, var izmantot Eiropas veselības apdrošināšanas karti, kuru izsnieguši piederības valsts veselības apdrošināšanas dienesti. Šāda karte atvieglo medicīniskās aprūpes saņemšanu, ja privāta vai darba brauciena laikā citā EEZ valstī rodas neparedzētas veselības aprūpes vajadzības. Piekļuve tiek piešķirta ar tādiem pašiem nosacījumiem un par tādu pašu maksu kā personām, kuras apdrošinātas attiecīgajā valstī. Izdevumus atlīdzina vietējā sociālā nodrošinājuma sistēma.

2. Papildpensijas tiesības

Papildus likumā noteiktajām pensiju shēmām arī papildpensijas bieži ir svarīgas cilvēku dzīves līmeņa nodrošināšanai vecumdienās. [Direktīva 2014/50/ES](#) par minimālo

prasību noteikšanu, lai sekmētu darba ņēmēju mobilitāti starp dalībvalstīm, uzlabojot papildpensijas tiesību iegūšanu un saglabāšanu, novērš vairākus šķēršļus, kas mobiliem darba ņēmējiem, pārceļoties uz dzīvi citā dalībvalstī, traucē pārcelt arī savas papildpensijas tiesības.

3. Eiropas Darba iestādes loma

Kad 2019. gada jūlijā tika izveidota Eiropas Darba iestāde (EDI), tā pārņēma sociālā nodrošinājuma koordinācijas darbības aspektus. Strīdu gadījumos EDI nodrošina arī mediāciju, ko īsteno ģpaša Mediācijas padomes.

4. Sociālā nodrošinājuma koordinācijas digitalizācija

Pāreja no informācijas apmaiņas papīra formātā uz elektronisku sākās ar modernizēto koordinācijas paketi, un tā rezultātā tika izveidota sociālā nodrošinājuma informācijas elektroniskas apmaiņas (*EESSI*) sistēma. Sistēma tagad savieno sociālā nodrošinājuma iestādes 32 valstīs – 27 ES dalībvalstīs, kā arī Islandē, Lihtenšteinā, Norvēģijā, Šveicē un Apvienotajā Karalistē.

Lai atvieglotu pārrobežu sociālā nodrošinājuma koordinēšanu, Komisijas 2018. gada darba programmā bija minēts priekšlikums par Eiropas sociālā nodrošinājuma numura ieviešanu, taču konkrēts priekšlikums netika iesniegts. Tā vietā Eiropas sociālo tiesību pīlāra rīcības plānā Komisija paziņoja par izmēģinājuma projektu, kura mērķis ir izpētīt iespēju ieviest Eiropas sociālā nodrošinājuma karti (*ESSPASS*), kuras pamatā būtu vienotā digitālā vārteja, *EESSI* un ierosinātais Eiropas digitālās identitātes satvars. 2023. gada 6. septembrī Komisija nāca klajā ar [paziņojumu par digitalizāciju sociālās nodrošināšanas koordinācijā](#). Paziņojumā aprakstīti dažādi digitalizācijas jomā izstrādājami projekti, tostarp *ESSPASS* projekts. *ESSPASS* projektā galvenā uzmanība ir pievērsta tiesību dokumentu pieprasīšanas un saņemšanas procesa digitalizācijai un verifikācijai reāllaikā, lai ļautu sociālā nodrošinājuma iestādēm, darba inspekcijām, veselības aprūpes pakalpojumu sniedzējiem un citām attiecīgajām struktūrām nekavējoties pārbaudīt šos dokumentus visā Eiropā.

5. Pašreizējā reforma

Pēc 2013. gadā notikušās ģpašās apspriešanās par koordināciju attiecībā uz ilgtermiņa aprūpes pabalstiem un bezdarbnieka pabalstiem un 2015. gadā notikušās vispārīgās apspriešanās par ES sociālā nodrošinājuma koordināciju Komisija darbaspēka mobilitātes tiesību aktu paketes ietvaros 2016. gada decembrī ierosināja [pārskatīt Regulu \(EK\) Nr. 883/2004 un ģstenošanas Regulu \(EK\) Nr. 987/2009](#).

Pārskatīšanas mērķis bija nodrošināt taisnīgumu, pabalstu izmaksu ciešāk sasaistot ar dalībvalsti, kas iekasē sociālās apdrošināšanas iemaksas. Tajā arī valstu iestādēm piedāvāti labāki rīki, ar kuriem pārbaudīt norīkoto darba ņēmēju sociālā nodrošinājuma statusu, lai novērstu negodīgu praksi un ļaunprātīgu izmantošanu. Galvenās izmaiņas ir šādas:

- bezdarbnieka pabalsti: tiks piemērots trīs mēnešu ilgs kvalifikācijas periods, pirms apdrošināšanas un bezdarba periodus varēs summēt, taču, lai meklētu darbu citā dalībvalstī, darba ņēmēji savu bezdarbnieka pabalstu varēs pārvest ne vien trīs, bet gan sešus mēnešus;

- ilgtermiņa aprūpes pabalsti: atsevišķā priekšlikuma sadaļā ir noteikti ilgtermiņa aprūpes pabalsti un gadījumi, kuros mobilie iedzīvotāji var pieprasīt šādus pabalstus;
- ģimenes pabalsti, ar kuriem ir paredzēts aizstāt ienākumus bērnu audzināšanas periodos, ir jāuzskata par individuālām un personīgām tiesībām, un tādēļ sekundāri kompetentajai dalībvalstij ir jābūt tiesīgai izmaksāt pabalstu otram no vecākiem pilnā apmērā. Ar to novērš iespējamus finansiālos šķēršļus vecākiem ģimenes atvaļinājumu izmantot vienlaicīgi.
- **Ekonomiski neaktīvi pilsoņi:** Priekšlikuma mērķis ir saskaņot spēkā esošās tiesiskās normas ar EST jaunāko judikatūru par sociālo pabalstu pieejamību (2.1.5.).

Priekšlikums tika ilgstoši apspriests iestāžu sarunās, un 2021. gada decembrī Padome un Parlaments par to panāca provizorisku vienošanos. Tomēr šī vienošanās netika apstiprināta, un tagad dokumenta izstrāde ir apstādināta.

EIROPAS PARLAMENTA LOMA

Parlaments ir vienmēr patiesi interesējies par problēmām, ar ko saskaras migrējošie darba ņēmēji, pārobežu darba ņēmēji, pašnodarbinātas personas un trešo valstu valstspiederīgie, kuri strādā citās dalībvalstīs, kas nav viņus uzņemošā dalībvalsts. Tas vairākkārt ir paudis nožēlu par šķēršļiem, kas ierobežo pilnīgu pārvietošanās brīvību, un ir aicinājis Padomi pieņemt priekšlikumus, kas paredz priekšlaicīgas vecuma pensijas iekļaut sociālā nodrošinājuma sistēmu koordinācijas darbības jomā un paplašināt bezdarbnieku tiesības saņemt bezdarbnieka pabalstu citā dalībvalstī, kā arī tiesību aktu darbības jomu, lai tajos iekļautu visas apdrošinātās personas. Lielākā daļa šo prasību tika apmierinātas, pieņemot Regulu (EK) Nr. 883/2004, vai tika iekļautas jaunākajos Komisijas priekšlikumos, ar kuriem pārskata šo regulu.

Vairākās rezolūcijās ([2014. gada 14. janvāra rezolūcijā par sociālo aizsardzību visiem](#), [2016. gada 14. septembra rezolūcijā par sociālo dempingu](#) un [2017. gada 4. jūlija rezolūcijā par darba apstākļiem un nestabilu nodarbinātību](#)) Parlaments ir vērsis uzmanību uz īpašām grūtībām šajā jomā, kas saistītas, piemēram, ar pašnodarbinātām personām, darba ņēmējiem ar pagaidu vai nepilna darba laika līgumiem, darba ņēmējiem digitālajā ekonomikā un sezonas strādniekiem, un ir aicinājis Komisiju pārskatīt tiesību aktus un uzraudzīt sociālā nodrošinājuma sistēmu īstenošanu un koordinēšanu, lai nodrošinātu iedzīvotāju tiesību ievērošanu un darbaspēka efektīvu mobilitāti ES.

Lai ņemtu vērā Covid-19 pandēmijas uzliesmojuma nopietno ietekmi uz pārobežu, pierobežu, norīkotajiem un sezonas darbiniekiem, Parlaments 2020. gada 19. jūnijā pieņēma rezolūciju par [Eiropas aizsardzību pārobežu un sezonālajiem darba ņēmējiem saistībā ar Covid-19 krīzi](#). Rezolūcijā uzmanība ir pievērsta grūtībām, ar kurām saskarās minētie darba ņēmēji: viņi nevar izmantot atbilstīgas sociālās aizsardzības un nodrošinājuma tiesības, ņemot vērā apgrūtināto koordināciju starp dalībvalstu sociālā nodrošinājuma iestādēm, viņiem ne vienmēr ir tiesības uz pagaidu atbalsta pasākumiem, piemēram, saīsināta darba laika shēmām, koriģētiem bezdarbnieka pabalstiem un pasākumiem, kas atvieglo strādāšanu no mājām, un viņi

ir pakļauti juridiskajai nenoteiktībai piemērojamo sociālā nodrošinājuma un nodokļu režīmu ziņā.

Parlaments 2021. gada 20. maijā pieņēma [rezolūciju par ES noteikumu ietekmi uz darba ņēmēju brīvu pārvietošanos un pakalpojumu brīvu apriti: darbaspēka mobilitāte ES iekšienē kā instruments darba tirgus vajadzību un prasmju saskaņošanai](#). Rezolūcijā uzsvērts, ka sociālā nodrošinājuma sistēmu pieejamības trūkums bieži vien rodas nestandarta nodarbinātības ļaunprātīgas izmantošanas rezultātā. Tajā arī norādīts, ka ir pilnībā jādigitalizē procedūras, kas saistītas ar darbaspēka mobilitāti un darba ņēmēju norīkošanu darbā, lai uzlabotu informācijas sniegšanu un apmaiņu starp valstu iestādēm un nodrošinātu darba ņēmēju tiesību efektīvu īstenošanu, pārnesamību un izsekojamību.

Lai uzlabotu sociālā nodrošinājuma tiesību un taisnīgas mobilitātes digitālo īstenošanu, Parlaments savā [2021. gada 25. novembra rezolūcijā par Eiropas sociālā nodrošinājuma kartes ieviešanu](#), vēlreiz uzsvēra, ka ir vajadzīgs ES mēroga digitālais instruments mobilajiem darba ņēmējiem, lai viņiem būtu vieglāk sekot līdzi savām sociālā nodrošinājuma iemaksām un pabalstiem un tos pieprasīt, kā arī ir jāuzlabo ES noteikumu par darbaspēka mobilitāti un sociālā nodrošinājuma koordinēšanu izpilde.

Plašāka informācija par šo tematu atrodama Nodarbinātības un sociālo lietu komitejas [tīmekļa vietnē](#).

Aoife Kennedy
10/2023

